

gibanje v Sloveniji, nikakor niso orisane v skladu s pomenom za razvoj NOB v Sloveniji itd.

Podobni problemi se verjetno bolj ali manj kažejo tudi v drugih republikah. Strugarjeva knjiga »Osvobodilna vojna Jugoslavije« ima torej dobre in slabe strani. Spada vsekakor med poskuse dati nekakšno sintezo te vojne v Jugoslaviji. Avtor jo je zgradil na virih in literaturi, ki jih pa posebej ne navaja, to se pravi, ne citira jih tako, da bi bilo videti, kaj je po njih povzel. Seznam virov in literature navaja pod posebnim poglavjem na straneh 299—309. V uvodu poglavja pa izrecno pojasnjuje, da v seznamu ne gre samo za gradivo, ki ga je uporabljal, temveč tudi za dela, ki spadajo sploh med vredne prispevke zgodovinskega te dobe. Pri takašni sintezi, kakor je Strugarjeva, je takšen sistem pisanja razumljiv.

Ob Strugarjevi knjigi se pojavi ponovno misel, ki se pojavlja ob vsaki sintezi, doslej nastali pri nas in obdeluje celotni razvoj zgodovine jugoslovanskih narodov v dobi narodnoosvobodilne vojne. Ali je namreč mogoče napisati pravo znanstveno sintezo, ne da bi bile prej znanstveno obdelane temeljne jugoslovanske enote? Kakorkoli se pojavlja potreba po sintezah, pa mislimo, da bo prava sinteza možna šele, ko bodo napisana dela o vseh temeljnih jugoslovanskih enotah. Ta dela bodo šele pokazala, kaj v pravo sintezo dejansko sodi, kaj bo pa treba pustiti ob strani. Lahko rečemo, da ta pot v tako kompliciranem razvoju, kakor se je odigral na ozemlju jugoslovanskih narodov, ni tako enostavna. Razrešitev bo zahtevala še dosti naporov in časa.

France Škerl

Dušan Kermavner, **Ivan Cankar in slovenska politika leta 1918**. Ljubljana, Cankarjeva založba, 1968, 265 strani. 8⁰

Trideset let po objavi obširne razprave Albin Prepeluh — Abditus, njegov idejni razvoj in delo (drugi del knjige Albin Prepeluh, Pripombe k naši prekratni dobi, Ljubljana 1938) se je Dušan Kermavner v knjigi Ivan Cankar in slovenska politika leta 1918 znova lotil študija »socialistične omladine«, tokrat v znatno širšem okviru slovenskega političnega življenja v letih 1917-18 in ne le v luči idejnega spora znotraj Jugoslovanske socialnodemokratske stranke.

Velika polemika v socialnodemokratskem dnevniku Naprej se je začela zaradi članka dr. Milana Lemeža Narodna in mednarodna misel, ki ga je objavil pod psevdonimom M. Rule (Naprej, št. 15, 12. avgust 1917) in kjer je napadel internacionalizem, pod krinko katerega se skriva raznarodovanje. Ošibal je nemško socialno demokracijo, ki je na začetku vojne sprejela vojne cilje centralnih držav in s tem zavrgla mednarodno načelo. Zato je načel vprašanje odnosa avstrijske socialnodemokratske stranke in JSDS do nacionalizma in internacionalizma. Članek je sprožil burno izmenjavo mnenj, v kateri sta se izoblikovali dve struji. Ena, ki so ji pripadali Alojzija in ing. Anton Štebi, dr. Milan Lemež, dr. Josip Ferfolja, Rudolf Golouh, Fran Erjavec, Dragotin Lončar in Albin Prepeluh, ki je veljal tudi za njenega idejnega voditelja, je sodila, da stranka v usodnih vojnih časih, ko se odloča usoda slovenskega naroda, ne sme pasivno ostati ob strani ter je zahtevala, da se socialni demokrati vključijo v deklaracijsko gibanje. V struji, ki je zagovarjala pravilnost dotedanje narodne politike JSDS, so ostali Anton Kristan, Melhior Čobal, Josip Petejan, Ivan Re-

gent in drugi. Henrik Tuma je v tem spopadu ostal nekako na sredi. Dosledno je zagovarjal načelo razrednega boja in internacionalizma, bil pa je, kot je pisal Albinu Prepeluhu 27. oktobra, »za prosto izmenjavo mnenj«. Ker ta zaradi ostrine spora ni bila več mogoča, je »socialistična omladina« ustanovila svojo tiskovno zadrugo Slovensko socialno matico in začela izdajati revijo Demokracija.

Prvič se je Kermavner na kratko dotaknil problema »socialistične omladine« v »Urednikovih dopolnitvah« k spominom dr. Henrika Tume (Iz mojega življenja, Ljubljana 1937). Osvetlil je odnos med Tumo in »mladini«. Tuma je imel v času spora odličen položaj v stranki. Do svojega razhoda s Kristanom spomladi 1918 je bil po Kermavnerjevem mnenju vodilni ideolog JSDS in X. strankin zbor konec decembra 1917 je potekal »v znamenju njegove politične smeri«. Med drugim je zbor »sprejel tudi Tumovo stališče do majniške deklaracije za stališče socialnodemokratske stranke« (prav tam, str. 459). »Omladina« zato kljub Tumovemu zavzemanju za neovirano diskusijo, ki bi pomagala razčistiti med njimi pojme o strankini politiki in njegovemu sporu in razhodu s Kristanom »seveda ni gledala v Tumi svojega človeka, marveč narobe najnevarnejšega svojega nasprotnika« (prav tam, str. 463). Dušan Kermavner je v svoji takratni interpretaciji o opoziciji »mladinov« poudaril, da so se »postavljali na ozko nacionalistično stališče, deloma so popolnoma zapuščali temelje proletarskega socializma in odklanjali načeli internacionalizma in razrednega boja« (prav tam, str. 457), obenem pa zapisal: »Vsaka stranka, ki je hotela biti voditeljica ljudstva v njegovem boju, je morala takrat dobiti zvezo s tistim njegovim živim stremljanjem po nacionalni osvoboditvi. Zato je v tem pogledu bila upravičena kritika »socialistične omladine« proti vodstvu slovenske socialnodemokratske stranke, ki se je politično omejevalo na osamljen socialnodemokratični proletariat, prepuščajoč gibanje najširših ljudskih množic meščanstvu.« (prav tam, str. 465). Obžaloval je, da ni prišlo med Tumo in »socialistično omladino« do »medsebojne idejne oploditve«, ki bi mogla »dati trdnejši temelj politiki slovenskega delavskega gibanja v tedanjem zgodovinskem dogajanju« (prav tam, str. 463).

Leta 1938 je Dušan Kermavner pripravil za tisk spomine Albina Prepeluha. Dodal jim je študijo o njegovem idejnem razvoju in delu. Zaradi vodilne vloge, ki jo je imel Prepeluh v opoziciji »mladinov«, je Kermavner v XII. poglavju podrobno analiziral polemiko v Napreju od avgusta do novembra 1917, v XIII. poglavju pa še Prepeluhove članke v prvem letniku Demokracije, to je v času, ko se je še vedno zdelo, da je idejno nasprotje med obema stranema nepremostljivo. Vzroke za razcep v slovenski socialnodemokratski stranki je Kermavner takrat videl v misli o razbitju habsburške monarhije, ki je prevzela intelektualce v stranki, razpadu socialistične internacionale ob nastopu vojne, v zgledu češke socialne demokracije, ki se je še pred vojno organizacijsko odcepila od avstrijsko-nemške socialnodemokratske stranke, ker je hotela sodelovati v boju za češke narodne zahteve ter v smeri v socialni demokraciji, ki je zagovarjala mnenje, naj narodno vprašanje rešuje meščanstvo samo brez sodelovanja delavskih strank. V komentarju k Abditusovemu članku Ideja ali dogma? (Naprej, št. 59, 22. september 1917) pa je obenem dal tudi oceno »socialistične omladine«: »Brez težav nam postaja očito, zakaj je pravzaprav v bistvu šlo pri tem uporu proti nemškemu socializmu ... Tisti, ki so čutili, da bije ura hegemonistični Avstro-Ogrski, so morali biti prav do dna razočarani nad avstrijsko-nemško so-

cialno demokracijo, ki so jo videli med branitelji Avstro-Ogrske. Njena imperia-
listična in oportunistična politika, ki ji ni bilo mar osvobodjenja narodov, jih je
odbila in na njen neupravičen nacionalizem so odgovorili s svojim upravičenim.«
(D. K., Albin Prepeluh-Abditus, Njegov idejni razvoj in delo, str. 451). Tudi tu
je opozarjal, da je bilo pisanje nekaterih članov opozicije, med njimi tudi Pre-
peluhovo, že povsem protisocialistično.

Kermavner je v obeh takratnih interpelacijah ločil pozitivne in negativne
značilnosti »omladinskega« gibanja. Njegova zadnja analiza pa se od prejšnjih
bistveno razlikuje.

V prvem poglavju knjige Ivan Cankar in slovenska politika leta 1918 je
ponatisnjen članek O radikalizaciji in demokratizaciji slovenske meščanske po-
litike v letu 1917, ki je Kermavner objavil leta 1967 v Dialogih in v katerem
zgoščeno obravnava slovensko politično življenje po obnovitvi parlamentarizma
v Avstro-Ogrski.

V drugem poglavju z naslovom Razhajanje »mladih« socialistov s socialno
demokracijo poleti-jeseni 1917 se je avtor poglobil predvsem v analizo pole-
mičnih prispevkov Prepeluha, Lemeža, Frana Erjavca, Antona Kristana in Tume,
ker so prav ti tudi dajali smer polemiki v Napreju. V tem poglavju razen nekaj
odlomkov iz pisem Tume, Prepeluha, Štebijeve, Erjavca in Petejana ni nave-
dono nič takega, kar ne bi bilo znano iz omenjenih dveh Kermavnerjevih raz-
prav. Pri analizi teh člankov je Kermavner izhajal iz poslednega marksističnega
razrednega stališča. Če je leta 1937 in 1938 le opozarjal na protisocialistične
težnje nekaterih »mladinov«, obenem pa videl v samem gibanju tudi nekaj po-
zitivnega — zavzetost za končno rešitev slovenskega narodnega vprašanja in
upravičeno kritiko nemško-avstrijske in slovenske socialnodemokratske stranke
zaradi njune narodnostne politike — pa je opozicija danes zanj le »precej glasna
peščica socialistične inteligence, ki je poleti-jeseni 1917 v novem socialnode-
mokratskem dnevniku Napreju zahtevala, naj bi socialna demokracija raztrgala
svojo mednarodnostno povezanost v okviru državnega sklopa, se pridružila vse-
narodni fronti in se uklonila v meje meščanskega narодноosamosvojitvenega
programa in političnih obratov meščanstva« (D. K., Ivan Cankar... str. 28).
Tako je opozicijskemu gibanju vzel priznanje o delni upravičenosti njegove kri-
tike, ga postavil povsem v meščanski tabor in mu odrekel pravico, da se ime-
nuje socialistično.

Najbolj zanimivo in bogato novih podatkov je tretje poglavje, kjer Kermav-
ner obravnava sprejem »socialistične omladine« v meščanskem tisku in pole-
miko, ki se je razvila med njim in Naprejem zaradi stališča vodstva slovenske
socialne demokracije do te opozicije znotraj nje. Meščanstvo in njegov tisk sta
z veseljem pozdravljala ideje »mladinov«, ker če bi jim uspelo pridobiti vodstvo
JSDS za sodelovanje v deklaracijskem gibanju, bi bila vsenarodna fronta pod
vodstvom meščanstva popolna. Napade na JSDS sta zavrnila Anton Kristan in
Tuma. Ker je bil Tuma v tem času priznan kot uradni ideolog stranke, Ker-
mavner podrobno analizira njegova stališča, ki jih je zagovarjal v razpravi Ju-
goslovanska deklaracija in polemični praski z Ivanom Tavčarjem zaradi te štud-
dije, v referatu o političnem položaju na X. strankinem zboru decembra 1917
ter polemikah, ki jih je imel januarja 1918 s Slovenskim narodom ter februarja
z Jugoslovanom in Edinostjo. Zlasti pomembna je objava tistih delov Tumovega
referata na strankinem zboru, ki ga je cenzura črtala in niso bili znani. Zani-
miva je tudi Tumova razprava Jugoslovanska deklaracija (Naprej, št. 121—127,

5. do 15. december 1917), kjer je pretolmačil tivolsko resolucijo v federalističnem jugoslovanskem smislu. Tuma je moral vedeti, da njen unitaristični koncept jugoslovanstva ne bo mogel preusmeriti vsenarnodnega navdušenja, ki ga je sprožilo gibanje za majniško deklaracijo, četudi je ta še priznavala habsburški okvir.

Prav zaradi tega je opozicija »mladinov« tivolsko resolucijo zavrnila. Njenim ambicijam je bolj ustrezala majniška deklaracija kot minimalni slovenski narodni program; to se pravi, če so še imeli kakšne pomisleke zaradi njenih formulacij, pa so ti odpadli po radikalicaciji slovenske klerikalne stranke, ko je v njej zmagala demokratična, krščansko socialna smer Janeza Ev. Kreka in Antona Korošca, ki je poudarjala majniško deklaracijo kot minimum (glej o tem razpravo Janka Pleterskega, Trializem pri Slovencih in jugoslovansko zedinjenje v ZČ, 1968, str. 169—184).

Četrto poglavje govori o sprejemu Demokracije v meščanskem tisku in socialnodemokratskem Napreju spomladi 1918. Tudi tu se Kermavner bolj podrobno ukvarja s Tumovim stališčem, ker ga je pripeljalo do razhoda s Kristanom. V zadnjem poglavju pa obravnava obe Cankarjevi predavanji spomladi 1918. Opozorila bi tu le na Kermavnerjev komentar ob Cankarjevem navdušenju za deklaracijsko gibanje, kjer je zapisal: »Cankar je — le iz svoje želje, ne pa nemara kot zgodovinar! — spreminjal vsenarnodno deklaracijsko navdušenje v nekako bojno gibanje z revolucionarnim značajem... Tudi tej Cankarjevi prepesnitvi ne sme zgodovinar nasesti in se odreči najvažnejšemu spoznanju, da je bila ravno odsotnost vseh prvin revolucionarnosti bistvena značilnost deklaracijskega gibanja. Meščansko vodstvo tega gibanja se je zavestno omejevalo na radikalno parlamentarno opozicijo in na splošno agitacijo za narodnostno osamosvojitve, niti najmanj mu ni prihajalo na misel, da bi usmerjalo in organiziralo ljudske sile za zlom mrzke mu tuje vladavine.« (D. K., Ivan Cankar..., str. 181). V dosedanji literaturi, ki se v glavnem ukvarja s tem problemom le mimogrede in je resda zelo skromna, so ocene deklaracijskega gibanja bistveno drugačne. Gestrin in Melik poudarjata, da ništa pomembna besedilo in formulacija deklaracije, temveč gibanje, ki se je nanjo naslonilo in katerega »osnova so bile težnje slovenskega naroda po samostojni združitvi z drugimi jugoslovanskimi narodi... Vprašanje okvira je postajalo vedno bolj nepomembno, težišče je bilo na zahtevi po samostojnosti in lastni državi. Spojeno z bojem za mir je gibanje postajalo vedno bolj radikalno in v mnogočem tudi revolucionarno.« (Gestrin - Melik, Slovenska zgodovina od konca 18. stoletja do 1918, Ljubljana 1966, str. 333). Še bolj določen je Pleterski: »Deklaracijsko gibanje na Slovenskem v letu 1918 je prestreglo dobršen del protivojnega razpoloženja množic in njihovih socialnih teženj.« (Janko Pleterski, Jugoslovanski problem pri VLS do leta 1917 v zborniku Naučni skup u povodu 50-godišnice razpada avstro-ugarske monarhije i stvaranja jugoslavenske države, Zagreb 1969, str. 130).

Pri sodbi o značaju in pomenu deklaracijskega gibanja pa hkrati ne gre prezreti dejstva, da je maja 1918 ob spremembi kurza v politiki dunajskega dvora vlada s posebnim odlokom notranjega ministrstva prepovedala vsako nadaljno agitacijo za majniško deklaracijo. Delno je to posledica uporov slovenskega vojaštva, ker je avstrijska oblast videla vzrok za njihov upor tudi v narodnem navdušenju, ki se je kazalo v gibanju za majniško deklaracijo. (Glej o tem referat Lojzeta Udeta Deklaracijsko gibanje na Slovenskem v zborniku Naučni skup..., Zagreb 1969, str. 154-155).

Na koncu je dodan še polemičen spis O slovenski socialni demokraciji med vojno 1914—1918 (ob spominskih zapiskih R. Golouha).

Kermavnerjeva knjiga je pisana zelo prepričljivo in zaradi izredno zanimivih problemov, ki jih obravnava, vredna vse naše pozornosti.

Jasna Fischer

Arthur Conte, **Jalta — delitev sveta**. Zavod »Borec« v Ljubljani, 1969.

Knjiga, ki je izšla na 388 straneh, bi sicer kdaj prej zbudila mnogo več pozornosti in morda dvignila tudi kaj prahu, danes pa ostaja le še zanimivo in napeto branje, v katerem najde bolje poučen bravec potrditev določenih ugibanj. Snov je namreč takšna, da mora vsakogar, ki se vsaj malo zanima za svet, v katerem živi, nujno pritegniti. Vključujoča se v vrsto razprav in obdelav te srhljive tematike nam, z zornega kota zahodnoevropskega historika — pozitivista, razbija spekter antifašistične vojaške koalicije na prav posebno zanimiv način. Čeprav je (vsaj v slovenskem prevodu — kako je z izvirno izdajo, ne vem) brez navedbe literature in virov, pa je možno slutiti širok razpon pregledane literature. Vprašanje virov se še posebej postavlja ob nekaterih ključnih problemih, ki jih delo razpira, zato se nam prav zaradi tega zdi nepojasnjeno, čeprav nam dr. Metom Mikuž v predgovoru (str. 5) pove, da so (poleg skopih sklepnih dokumentov, iz katerih pa še zdaleč ne bi mogli napisati dela v takšnem obsegu) uporabljeni tudi osebni zapiski na sejah jaltske konference prisotnih oficirjev. Žal tudi ni jasno, od kod avtorju nekateri podatki izredne važnosti, kakor na primer o Stalinovi strategiji in taktiki (str. 223). Kot poročevalec morem le ugibati, vendar se ob tem postavlja vprašanje o znanstveni argumentaciji vsakega historiografskega dela. Toliko za uvod.

Bolj kot kdajkoli je postalo očitno, da je usoda sveta — množic — odvisna od hierarhične piramide najmočnejših držav na svetu. O tem bi se sicer mogli razgovoriti tudi na drugem mestu in ob drugi priložnosti, vendar prav zgradba tega dela dokazuje dokajšnjo upravičenost te trditve. Res je, da zaradi tega zanemarja vrsto izhodišč, ki bi nam sicer drugače osvetlila obravnavano problematiko, a tako ne bi več bila obenem tudi svojevrsten dokument piščeve miselnosti in okolja, v katerem je objavil svoje poglede na dogajanje, ki ga historiografija postavlja v kartoteko dogodkov pod »Jalta«.

Jaltska konferenca, ki je trajala osem dni, daje avtorju priložnost za jedro, okoli katerega je naštel vrsto dejstev, analiz, sklepov, skritih in polskritih misli (načrtov), orisov oseb in položaja po vsem svetu itd. Kratek prolog, ki ga začenja z zadnjim dnem konference, govori o osmi, to je zadnji seji, ki jo končujeta slavnostno kosilo in pa podpis poročila, namenjenega za objavo, na še nepočiščeni mizi, razdelitev ameriških odlikovanj visokim sovjetskim oficirjem, nato je sestanek tedaj najmočnejših mož in njihovih pomočnikov končan. A le sestanek; umiranje milijonov vojakov se nadaljuje, problemi, zaradi katerih so se mogočniki zbrali, doživljajo neverjetne metamorfoze. K temu pa je prispeval svoj veliki delež tudi ta dan, o katerem je Churchill pozneje zapisal, da ni